

В статье исследуется необходимость научного осмысления организации предложения с предикатами знания. Сделана попытка установления их валентности и исследования предикатов поля знания в сравнительном аспекте: в английском, украинском и русском языках.

Ключевые слова: валентность, категория валентности, предикат, предикаты знания, семантико-синтаксический анализ.

In this article it is investigated the necessity of science based comprehension of sentence structures with knowledge predicates. An attempt made at their valency establishment and at the study of the field of knowledge predicates comparatively in the English, Ukrainian and Russian languages.

Keywords: valency, valency category, predicate, knowledge predicates, semantic and syntactical analysis.

Надійшла до редакції 9 вересня 2010 року.

Надія Вітрук

ББК 81.411.1-222

УДК 811.161.2'367.332.2

РІЗНОВИДИ ОДНОСКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ

У статті охарактеризовано наявні у сучасній українській літературній мові різновиди номінативних синтаксичних конструкцій, їх формальні й семантичні особливості та принципи класифікації, застосовані українськими та російськими вченими.

Ключові слова: номінативні (називні) речення, сфера репрезентації, різновиди номінативних речень.

Дослідженню номінативних синтаксичних конструкцій у лінгвістиці присвячено чимало праць та статей, у яких учені висвітлювали свої погляди щодо утворення, походження, розвитку й місця зазначеного типу граматичних утворень у системі простого речення, їх структури та семантики, комунікативної ролі та стилістичного спрямування тощо. Крім того, сучасні українські синтаксисти, зокрема М. Скаб, з'ясували функціональну специфіку номінативних речень, які утворюють й водночас представляють окрему функціональну мовну сферу репрезентації, що „була єдиним об'єктом мовознавчих досліджень” [Скаб 2002: 21] майже до початку ХХ ст. Однак, навіть таке багатоаспектне вивчення не допомогло остаточно вирішити й досі проблемні питання, пов'язані з виокремленням функціональних різновидів номінативних речень та визначенням основних принципів їх класифікації. Тому в цій статті ми спробуємо з'ясувати описані у мовознавстві структурно-семантичні різновиди односкладних речень репрезентації, в також виявити їх формальні особливості та специфіку функціонування.

При розмежуванні односкладних номінативних речень на певні різновиди синтаксисти враховували: 1) морфологічне вираження головного члена речення, 2) характер висловлення, 3) комунікативну спрямованість речення (розповідні, запитальні, спонукальні), 4) емоційну забарвленість (окличні й неокличні), 5) інтонацію, 6) структуру (поширена / непоширена, розчленована / нерозчленована (П. Лекант)), 7) змістове наповнення конструкції (семантика речення), 8) функції – описові, вказівні, спонукальні, а також комунікативні та стилістичні тощо, 9) синтагматичні й парадигматичні відносини (Н. Шведова), і навіть поділяли 10) залежно від комунікативної ситуації: описово-розповідні монологічні та номінативні речення у діалогічному експресивному мовленні (Л. Кадомцева), 11) за наявністю / відсутністю в них “граматичної особи” (В. Горяний), 12) за функціями в процесі висловлення думки, яка відбиває враження, отримані в окремих актах пізнання – відображення дійсності (Б. Ардентов), 13) за ступенем виявлення / реалізації диференційних ознак – ядерні, напівпериферійні та периферійні (І. Сушинська) тощо. Спираючись на той чи той критерій, найпоширенішими функціональними типами речень репрезентації вважають – буттєві, вказівні, оцінні (емоційно-оцінні), власне-називні, спонукально-бажальні, номінативний теми, номінативний уявлення та субстантивні якісно-оцінні.

Буттєві речення (екзистенціальні, за функцією – описові) – це перший і один з найпоширеніших типів номінативних конструкцій, зафіксований у працях українських (Л. Біятенко [Біятенко 1958: 7–8], Л. Булаховський [Булаховський 1951: 69–70], П. Дудик [Дудик 1999: 141–142], А. Загнітко [Загнітко 2001: 209], Л. Кадомцева [Кадомцева 1985: 22–23], М. Каранська [Каранська 1995: 126], Б. Кулик [Кулик 1965: 107], Н. Москаленко [Москаленко 1965: 25], І. Слинько [Слинько 1994: 243–245], І. Сушинська [Сушинська 2000: 15], Н. Федотова [Федотова 1962: 22–26] та ін.) й російських синтаксистів (Б. Ардентов [Ардентов 1969: 100–101], В. Бабайцева [Бабайцева 2004: 324–338], Н. Валгіна [Валгіна 1991: 184–185], С. Вяткіна [Вяткіна 2009: 124], О. Гвоздев [Гвоздев 2009: 98–99], В. Каразіна [Каразіна 2007: 237], П. Лекант [Лекант 1986: 104], К. Мишина [Мишина 1968: 130–131], М. Пешковський [Пешковський 1934: 337], О. Попов [Попов 1968: 323],

І. Распопов, А. Ломов [Распопов, Ломов 1984: 239], О. Руднев [Руднев 1960: 49–50], О. Скоблікова [Скобликова 1977: 62], З. Ульїхіна [Ульїхіна 1968: 5], Н. Шанський [Шанський 1958: 125] тощо), у нормативних граматиках („Українська грамматика” [Українская грамматика 1986: 297], „Русская грамматика” [Русская грамматика 1980: 358–369]) й енциклопедіях [Українська мова 2004: 417]. Такі речення ще називають „власне-номінативними” (А. Загнітко [Загнітко 2001: 209]) або ж „номінативними власне-буттєвими” (З. Ульїхіна [Ульїхіна 1968: 5]), оскільки саме цей тип найточніше, найяскравіше й найчисельніше представляє номінативні речення у всіх стилях сучасної української літературної мови і саме завдяки йому утвердився їх синтаксичний статус та утворився окремий семантико-синтаксичний клас граматичних утворень із значенням буття, існування. Про це стверджує М. Каранська, порівнюючи номінативні речення з двоскладними й безособовими: „Своїм значенням буттєвості як предикативності, що передається предикативним інтонуванням головного члена, номінативні речення протилежні щодо речень двочленних, у яких дієсловом показано предикативність як певну дію чи стан” [Каранська 1995: 125]. „А своєю конкретністю повідомлюваного предмета головним членом – продовжує дослідниця, – номінативні речення протилежні щодо безособових речень, які показують самочинне здійснення дії, без конкретного її виконавця” [Каранська 1995: 125].

Структура буттєвих синтаксичних конструкцій, як правило, непоширена. Деякі автори граматики (Н. Валгіна [Валгіна 1991: 184–185], С. Вяткіна [Вяткіна 2009: 124], В. Каразіна [Каразіна 2007: 237]) вважають за потрібне поділяти їх на дві семантичні групи: 1) власне-буттєві або екзистенціальні, які констатують явища природи і навколишнього середовища, факти дійсності та їх часову співвіднесеність, наприклад: *Грім, та дзвін, та блискавиця!*; *Юха! В'юха! злюха! Завір'юха!* (Ю. Федькович); *Весна. Садочки зацвіли; Тьма і тьма. І правди на землі нема!* (Т. Шевченко); *Тінь... день.. сум...* (В. Сосюра); 2) предметно-буттєві, що стверджують наявність предметів та їх розташування у просторі, наприклад: *Шум акацій... Посьолок і гони...* (В. Сосюра); *І яблука, і помаранчі, і фіги. І кілька бутельок вина. Самі добірні марки. І два келишки!* (І. Франко).

Як бачимо, є достатньо підстав вважати буттєві синтаксичні одиниці сфери репрезентації повноцінними граматичними утвореннями, що можуть функціонувати на рівні безособових, інформативно дуже схожих, та двоскладних, не входячи до їх складу, – по-перше, через значення буттєвості як предикативності, по-друге, завдяки констатувальній інтонації, яка підсилює семантичну самостійність конструкцій. Нагадаємо, що саме О. Пешковський уперше назвав інтонацію номінативного речення предикативною, оскільки саме вона „допомагає йому виразити окрему думку” [Пешковський 1934: 156–157].

Другим функціональним різновидом номінативних речень є **вказівні речення**, які як і буттєві виокремлені усіма вище зазначеними граматастами. Структура вказівних номінативних конструкцій тотожна буттєвим, тільки їх завжди поширює одна із вказівних часток – *ось, он, от, ото, це, осьде, ось і, от і* та ін., наприклад: *От могутній грім! То сурма янгола! То поклик з неба!*; *Д. Жуан Ось мій перстень!* (Леся Українка); *Той ліс нещасливий! І се було чуже добро, за яким він пішов; [...]. Так. То вона* (О. Кобилянська). Щодо семантики, в якій, на думку більшості граматастів (П. Дудика, В. Каразіної, Б. Кулика, О. Пешковського, Н. Федотової, Н. Шанського та ін.), значення буття, наявності залишається провідним і тільки доповнюється чи підсилюється значенням вказівності, спостерігаємо неоднозначність поглядів. В. Бабайцева, зокрема, стверджує, що „у реченнях зі вказівною семою буттєвість стає тлом для вираження інших значень” [Бабайцева 2004: 363] і додає: „семантика вказівних речень багатокомпонентна. Вона поєднує в різних комбінаціях різноманітні семантичні компоненти: буттєвість, вказівність, номінацію, наочно-чуттєві образи, пізнання, очікування та ін.” [Бабайцева 2004: 363].

Неоднозначними є думки граматастів і щодо синтаксичних функцій головного члена аналізованих речень. Л. Біятенко, наприклад, головний член вказівної конструкції вважає присудком двоскладного речення, тому що „різняться ці речення особливою предикативною інтонацією, можливістю постановки вказівної частини *ось*, займенника *це*, що і наближає їх до двоскладних” [Біятенко 1958: 9]. Викликала певні сумніви вказівна частка *от* і у О. Пешковського, який стверджував: „Воно [слово *от* – Н. В.], безсумнівно, так як спонукальні слова і вигуки виражає вольовий момент, властивий предикації, але воно нічого не називає, воно займенникове. Крім того, воно здатне приєднуватися до будь-якого дієслівного речення (*От Іван Андрійович йде!*)” [Пешковський 1934: 337]. Автори праці „Основы русской грамматики” І. Распопов та А. Ломов підтримали ці міркування. Дослідники сумніваються, що вказівні речення належать до односкладних номінативних, адже, вказівні частки *от, он* мають займенниковий характер, такий як у займенників *це, то* (*От млин – це млин. Он веселка – то веселка*) [Распопов, Ломов 1984: 240]. Відповідно, „можна говорити про функціонально-семантичну подібність вказівних часток *от, он* і займенникових прислівників *тут, там*, й тоді речення, що розглядають, варто було б кваліфікувати як речення з редукованим присудком „місцезнаходження” (*Тут млин; Там веселка*)” [Распопов, Ломов 1984: 241].

Однак, на нашу думку, це лише окремі спостереження-роздуми синтаксистів, які, порівнюючи конструкції зі спільним елементом *от* та конструкції, схожі за логіко-психологічною основою, майже не враховують, на відміну від інших учених, загальну семантику та комунікативну спрямованість вказівного номінативного речення загалом.

Деякі граматасти (Л. Булаховський, А. Ломов, І. Распопов й ін.) завершують класифікацію номінативних конструкцій поділом речень на буттєві та вказівні, пояснюючи це тим, що до називних повинні входити лише речення, які „тільки констатують сприйняте, подаючи назви сприйнятого” [Булаховський 1951: 69], а

розширювати клас таких конструкцій означає „позбавляти [...] їх якісної кваліфікації” [Распопов, Ломов 1984: 241].

Проте більшість граматистів третім різновидом речень репрезентації вважають **оцінні** або **оцінно-буттєві синтаксичні конструкції**, які не тільки називають явище, предмет чи особу, а й оцінюють їх, точніше „мовець не просто бачить, названий ним же предмет, а й передає якісь емоції від того, що він бачить” [Каразіна 2007: 239] (Н. Валгіна [Валгіна 1991: 185–186], С. Вяткіна [Вяткіна 2009: 124], П. Дудик [Дудик 1999: 143–144], А. Загнітко [Загнітко 2001: 209], В. Каразіна [Каразіна 2007: 239], К. Мишина [Мишина 1968: 131]). Паралельними назвами оцінних, оцінно-буттєвих речень є „речення з емоційною оцінкою сприйняття буття” (П. Лекант [Лекант 1986: 104]), окличні номінативні речення (Н.Шанський [Шанський 1958: 125]), емоційно забарвлені окличні речення (О. Гвоздев [Гвоздев 2009: 99]), номінативні оцінно-емоційні речення (З. Ульїхіна [Ульїхіна 1968: 8]) або номінативні емоційно-оцінні („Українська граматики” [Українська граматики 1986: 297], „Українська мова. Енциклопедія” [Українська мова 2004: 417]) та напівпредикативні номінативні конструкції (О. Руднев [Руднев 1960: 51–52]). Такий різнобій пов’язаний, на думку дослідників, насамперед із семантикою оцінних речень, різноманітністю значеннєвих відтінків та їх емоційною забарвленістю, а також з інтонацією, яка передусім має окличний, а не констатувальний як у попередніх двох групах, характер.

Залежно від змісту, лексичного наповнення та інтонації оцінні номінативні речення поділяють на дві групи: 1) оцінно-стверджувальні, напр.: ... – *такою була вона. Ніжна й енергійна. Добра й невтолима, лагідна й строга, й мудра* (О. Кобилянська); *Ти продовжуєш її любити просто ... з своєї рицарської впертості. Дама серця! Вічна! Незмінна!* (О. Гончар); 2) оцінно-окличні речення, напр.: *Який виднокіл! Який пристір! Які далі!* (О. Мусієнко); *Ах, Поділля! Що за безкрая краса* (Ірина Вільде).

Проте, є й інші думки щодо місця оцінних речень серед типів іменних односкладних. Н. Федотова та К. Мишина, зокрема, розглянули їх серед буттєвих, вважаючи однією з найпоширеніших груп [Федотова 1962: 25; Мишина 1968: 131]. З. Ульїхіна, навпаки, оцінно-буттєві конструкції аналізувала як групу оцінно-емоційного різновиду номінативних речень [Ульїхіна 1968: 8], а В. Бабайцева – як групу субстантивно-оцінних синтаксичних одиниць [Бабайцева 2004: 385–388]. Інші граматисти зарахували до оцінних як одну із семантичних груп так звані оцінно-предикативні або субстантивні якісно-оцінні речення (Н. Валгіна [Валгіна 1991: 186], К. Мишина [Мишина 1968: 131], Н. Москаленко [Москаленко 1965: 26–27], З. Ульїхіна [Ульїхіна 1968: 8]).

Структурно такий різновид номінативних речень, як правило, поширюють займенникові компоненти *який (-а, -е), такий (-а, -е)* та частка *що за*, наприклад: *Який хороши́й світ, який красни́й! – зітхнувши, мовила вона* (Панас Мирний); *Я сам думав не раз, звідки в Річинських взялася ця Неля? Така краса... ци... ци... така краса!* (Ірина Вільде); *Ось ми й виїхали на толоку. Що за диво! Ані одного – кажу тобі, ані одного будяка ...* (І. Франко). Дослідники граматичних одиниць поповнили цей ряд й іншими емоційно-експресивними частками, як-от – *ну, ну й, ну вже, теж мені, а ще й, ай да* тощо, наприклад: *Дай, боже, панові! Ну й пан! Спасибі! Спасибі!* (М. Старицький); *Красовська (дивиться в вікно). Поїхали!.. Ну й коні!..* (Олена Пчілка); – *Ай да кралі! – вигукнув він, ...* (О. Гончар).

Основне значення буттєвості як визначальної функціонально-семантичної категорії для всіх номінативних речень в оцінно-буттєвих конструкціях, з одного боку, ніби приховане під емоційно забарвленим висловленням, а, з іншого, – має яскравий додатковий оцінний (зазвичай характеризувальний) відтінок.

Четвертим різновидом речень репрезентації є **називні** або **власне називні конструкції**, які поряд з буттєвими та вказівними вперше були виокремлені О. Пешковським [Пешковський 1934: 338], а пізніше В. Бабайцевою [Бабайцева 2004: 430–434], П. Дудиком [Дудик 1999: 144–145], А. Загнітком [Загнітко 2001: 209], М. Каранською [Каранська 1995: 127–128], О. Рудневим [Руднев 1960: 53–54], О. Скобліковою [Скоблікова 1977: 63], І. Сушинською [Сушинська 2000: 12], Н. Федотовою [Федотова 1962: 29], Н. Шанський [Шанський 1958: 126], авторами „Української граматики” [Українська граматики 1986: 298] та енциклопедичного видання „Українська мова. Енциклопедія” [Українська мова 2004: 417]. Особливість цих синтаксичних номінативних одиниць полягає в тому, що вони виступають назвами організацій, різних установ, магазинів, будинків, книг, газет, журналів і т.д., тобто використані як власні назви. Власне називні речення вживають переважно у писемному мовленні з метою повідомлення. Наприклад, проходячи коридором, відвідувач бачить надпис „Головний лікар” і отримує відповідну інформацію-повідомлення на зразок „От кабінет головного лікаря цієї установи”. Таким чином, трансформацією звичайного слова-назви у словосудження, речення, П. Поповим була пояснена логічна основа називних конструкцій [Бабайцева 2004: 433; Дудик 1999: 145].

Однак, слова чи словосполучення у називному відмінку, якими просто щось названо „без значення буття” [Валгіна 1991: 190], без „категорії предикативності, модальності, часу й особи” [Каразіна 2007: 255] і які не виконують комунікативної функції, не можуть бути, за переконаннями Н. Валгіної, О. Гвоздева, В. Каразіної та ін., реченнями. Суперечливість поглядів на синтаксичний статус власне називних номінативних одиниць одні вчені обґрунтовують через притаманну їм функцію називання, „яку треба кваліфікувати як потенційно реченнєву” [Сушинська 2000: 12], інші – через завдання повідомляти про те, „що саме постало перед очима” [Каранська 1995: 127] і комунікативною функцією, зумовленою „потребами мовного спілкування, мовних взаємин, мовних порозумінь” [Каранська 1995: 128], ще інші тільки умовним використанням: „вивіски-назви [...] не є реченнями доти, поки вони не залучені до процесу мовлення / мислення” [Бабайцева 2004: 434].

На нашу думку, цілком доречно трактувати називні конструкції особливим типом номінативних речень, зважаючи не тільки на їх формальну схожість, а й перш за все на репрезентативну функцію та її роль у процесі комунікації.

Окремою й специфічною групою номінативних синтаксичних конструкцій є **побажально-буттєві, спонукальні або спонукально-бажальні речення**. За структурою – це лексично обмежений, проте часто вживаний тип граматичних одиниць, до складу яких зараховано усталені вислови – різні накази, команди (військові, спортивні), вимоги, розпорядження, рекомендації, попередження тощо, а також форми привітань та побажань: – *Два білети!.. Три!.. П'ять!.. – гукали то з того, то з другого боку* (Панас Мирний); *Розіпхнувши бійців, рішуче ступив до гармати: – Снарад!* (О. Гончар); *Для Овідія Гори неабияка насолода з усіма вітатися. Доброго здоров'ячка! Здрастуйте! Добридень! Боже помози! Як живеться-можеться? Як ся маєте? Добра вам і благополуччя!..* (С. Гуцало).

Семантика спонукальних номінативних речень „поєднує в собі основне буттєве значення і додаткове значення спонукальної модальності, переважно імперативної, втілюваної у відповідній спонукальній інтонації” [Дудик 1999: 143]. Саме за семантикою імператива й за умовами утворення, В. Бабайцева поділила номінативні імперативні конструкції на наступні різновиди: 1) речення-вимоги типу *Увага!*; 2) ситуативні речення-команди типу *Вогонь!*; 3) речення-попередження типу *Міна!*; 4) речення-привітання типу *Привіт!*; 5) речення-лозунги типу *Миру – мир!* [Бабайцева 2004: 399–403]. Б. Ардентов натомість іменував таку групу номінативними реченнями-репліками, оскільки вони адресовані слухачеві, й розмежував окремо репліки-повідомлення, репліки-сигнали, репліки, що містять назви особи, предмета тощо, а також додав сюди ж номінативні імперативні речення-накази [Ардентов 1969: 101–102]. Зазначимо, що більшість вчених відносять ці конструкції до слів-речень, нечленованих утворень, імперативних конструкцій чи фразеологізованих еліптичних одиниць; виокремлюють їх лише окремі синтаксисти (В. Бабайцева [Бабайцева 2004: 398–403], Н. Валгіна [Валгіна 1991: 186–187], С. Вяткіна [Вяткіна 2009: 124], П. Дудик [Дудик 1999: 143], А. Загнітко [Загнітко 2001: 209–210], З. Ульяхіна [Ульяхіна 1968: 9–10], Н. Федотова [Федотова 1962: 19]), стверджуючи, що в спонукальних реченнях „утверджується необхідність або бажаність буття предмета / явища, названого іменником у формі називного відмінка” [Бабайцева 2004: 402–403], вимагається наявність цього предмета, його реалізація [Дудик 1999: 143].

Сумнівним, як і в двох попередніх випадках, є зарахування до класу речень репрезентації синтаксичних конструкцій під назвою „**називний уявлення**” або „**називний теми**”. Перший термін було введено до наукового обігу О. Пешковським для називання синтаксичної конструкції, ужитої у називному відмінку іменника, що „позначає ізольовані уявлення тих предметів, які цими іменниками названі” [Пешковський 1934: 359–361]; другий термін, синонімічний, запропонував О. Попов „як назву для широкого кола номінативних сегментованих побудов” [Мороз 1997: 11], що мають певне функціональне призначення [Каразіна 2007: 260], „є типово текстовою реалізацією моделей” [Кадомцева 1985: 25]. Проте, у сучасній мовознавчій літературі ми натрапляємо на інше визначення: 1) „називний уявлення” – це іменник у називному відмінку (або кількісно-іменне словосполучення), який має специфічну інтонацію і називає предмет думки для того, щоб повідомити про наявність уявлення щодо нього у свідомості мовця” [Сушинська 1998: 64]; 2) „іменний уявлення” або „іменний теми” – конструкція, що містить найменування предмета чи явища, котрі виступають об'єктами мовлення в наступному тексті” [Скобликова 1977: 62–63]; 3) номінативні речення уявлення повідомляють про предмет, який постає лише в думках, спогадах та уявленнях, а не у його дійсному, справжньому бутті [Каранська 1995: 128]; 4) іменний уявлення – „це такого типу номінативне речення, в якому немає висловлення, а лише поставлене питання про особу, предмет, явище для роздумів, для міркування з представленням їх собі” [Руднев 1960: 54].

Як бачимо, термінами „називний уявлення” та „називний теми” позначено окремий тип синтаксичних конструкцій, один із різновидів номінативних речень, функція яких не тільки „констатувати наявність уявлення про предмет або явище в свідомості мовця” [Дудик 1999: 145] і називати тему наступного уривка тексту, а насамперед викликати у читача / слухача чи співрозмовника це уявлення [Бабайцева 2004: 404]. Особливістю „називного уявлення” є те, що основу речення становить логіко-психологічне судження, яке, за словами В. Бабайцевої, „характеризується нечітким, дифузним суб'єктно-предикатним і тема-ремагичним членуванням” [Бабайцева 2004: 405]. Це й відрізняє їх від інших одиниць сфери репрезентації, наприклад: *Закони! Але се ж те саме, що й я казав. Спокій і порядок!* (І. Франко); *Одеса. Ночі люта тьма до вікон простягла долоні... Рік дев'ятнадцятий. Зима. І я у білому поліні* (В. Сосюра).

Однак, чимало учених підтримують погляд О. Пешковського чи О. Попова (Н. Валгіна [Валгіна 1991: 192], О. Гвоздев [Гвоздев 2009: 99], В. Каразіна [Каразіна 2007: 259–263], Б. Кулик [Кулик 1965: 107–108], Л. Майорова [Майорова 1984: 83–85], В. Мороз [Мороз 1997: 19–20], Н. Шанський [Шанський 1958: 126]), називаючи „називний уявлення” ізольованим стосовно речення номінативом, особливою експресивною конструкцією [Мороз 1997: 19], яка немає відповідної предикативної інтонації і не є самостійною комунікативною одиницею, оскільки тісно прив'язана до наступного „базового” висловлювання [Майорова 1984: 83]. Розмежує „називний уявлення” від номінативних речень, як зазначає В. Каразіна, „і його ширша лексична представленість: він може бути маркований будь-яким іменником, тоді як називний номінативного речення може бути представником двох лексико-семантичних розрядів, які включають іменники зі значенням

предметів, розташованих у просторі (стіл, кафедра, береза, ліс тощо) чи таких, що мають часову протяжність (осінь, вечір, тишина тощо)” [Каразіна 2007: 262].

Серед проаналізованих протилежних одна одній позиції щодо синтаксичного статусу, функцій, завдань, лексичного наповнення „називного уявлення” чи / та „називного теми”, аргументованішим все ж таки видається погляд тих лінгвістів, які зараховують зазначений тип конструкцій до класу номінативних утворень, зважаючи на їх особливу логіко-синтаксичну семантику.

Найбільше дискусій у граматичних працях та статтях пов’язано з виокремленням **субстантивних якісно-оцінних речень** (синонімічні назви – оцінно-предикативні (О. Руднев), називний предикативний (Б. Кулик)), які за структурними показниками повністю відповідають номінативним утворенням, а за семантикою тяжіють до двоскладних конструкцій. При визначенні синтаксичного статусу субстантивних якісно-оцінних речень граматисти обирають два шляхи, один з яких наслідують вчення О. Шахматова, який уперше вирізняв так звану „іменну присудково-безпідметову” групу номінативних утворень [Шахматов 1925: 44] (В. Бабайцева [Бабайцева 2004: 390–398], С. Груздева [Груздева 1961: 37–48], Я. Рословець [Рословець 1973: 72–79], І. Чиркіна [Чиркіна 1961: 64–68], Н. Шанський [Шанський 1958: 129]), а другий – погляд О. Пешковського, який зарахував аналізований тип до контекстно чи ситуативно неповних двоскладних конструкцій з пропущеним (неназваним) підметом [Пешковський 1934: 354–355] (О. Гвоздев [Гвоздев 2009: 99–100], А. Казакова [Казакова 1988: 42–49], В. Каразіна [Каразіна 2007: 272–273], Б. Кулик [Кулик 1965: 108], П. Лекант [Лекант 1986: 106], О. Попов [Попов 1959: 38], О. Руднев [Руднев 1960: 57–58], І. Сушинська [Сушинська 2000: 12–13], О. Чувакін [Чувакін 1975: 5–14]). Н. Валгіна субстантивні оцінні конструкції виокремила в особливу окрему групу номінативних речень [Валгіна 1991: 186].

Неоднозначність такого трактування місця субстантивних якісно-оцінних синтаксичних одиниць у системі простого речення зумовлена специфікою вживання самої конструкції (постійний зв’язок з контекстом), ускладненим семантичним значенням головного члена (в основі – якісно-оцінний іменник, експресивність якого досить часто посилюють прикметники, вигуки та частки), характером вираження логічного судження (предмет думки словесно не представлений).

За значенням та „характером логіко-синтаксичного членування” [Бабайцева 2004: 393] субстантивні якісно-оцінні конструкції поділяють на дві групи: 1) речення особові типу *Молодець!* та 2) речення предметні типу *Краса!* [Загнітко 2001: 210]. Місце конструкцій обох груп у системі простого речення досі є предметом синтаксичних дискусій.

Варто також зазначити, що до різновидів номінативних одиниць зараховують ще такі граматичні утворення, як „лекторський номінатив” (І. Сушинська [Сушинська 1998: 66]); актуальними в мовознавстві залишились питання про кваліфікацію речень-відповідей, питальних та заперечних (заперечують буття предмета) конструкцій, що формально є близькими до речень репрезентації.

Отже, підсумовуючи описане, можемо стверджувати, що номінативні синтаксичні конструкції в сучасній українській літературній мові використовують з метою назвати (за функцією називного відмінка) предмет, явище, особу та констатувати їх реальну / уявну присутність, буття, існування, а щодо різноманітності структурно-семантичних груп, то їх наявність є прямо залежною від лексичного наповнення головного члена й комунікативної ситуації. Принагідно можемо зазначити, що фактично такі ж граматичні чинники (інтонація, функції (називання, спонування), лексичне наповнення, мовна ситуація тощо) впливають на розмежування односкладних іменних речень функціональної сфери апеляції (вокативних конструкцій), що існує паралельно до сфери репрезентації.

Література

Акимова, Вяткина, Казаков, Руднев 2009: Акимова, Г. Н., Вяткина, С. В., Казаков, В. П., Руднев, Д. В. Синтаксис современного русского языка : учебник для студ. высш. учеб. заведений [Текст] / под ред. С. В. Вяткиной. – СПб. : СПбУ; М. : Академия, 2009. – 346 с. – Библиогр.: 331-340. – ISBN 978-5-7695-0000-0; ISBN 978-5-7695-6217-4.

Ардентов 1969: Ардентов, Б. П. Русский синтаксис : Из лекций по синтаксису современного русского языка [Текст] / Б. П. Ардентов. – Кишинев, 1969. – Вып. I. – 334 с.

Бабайцева 2004: Бабайцева, В. В. Система односоставных предложений в современном русском языке : монография [Текст] / В. В. Бабайцева. – М. : Дрофа, 2004. – 512 с. – 1000 экз. – ISBN 5-7107-7748-X.

Біятенко 1958: Біятенко, Л. О. Деякі відомості про номінативні речення [Текст] / Л. О. Біятенко // Наукові записки Київського держ. пед. ін-ту ім. О. М. Горького / ред. доц. Страхов Б. П. / Міністерство освіти УРСР. – К., 1958. – Т. XXIX. – С. 3–14.

Валгіна 1991: Валгіна, Н. С. Синтаксис современного русского языка : учеб. для вузов по спец. „Журналистика” [Текст] / Н. С. Валгіна. – 3-е изд., испр. – М. : Высшая школа, 1991. – 431 с. – Библиогр.: с. 427. – 40000 экз. – ISBN 5-06-002013-4.

Галкина-Федорук, Горшкова, Шанский 1958: Галкина-Федорук, Е. М. Современный русский язык: Синтаксис : учеб. пособие для пед. нн-тов [Текст] / Е. М. Галкина-Федорук. – М. : Учпедгиз, 1958. – 199 с. – Библиогр.: с. 191-192. – 75000 экз.

Гвоздев 2009: Гвоздев, А. Н. Современный русский литературный язык : Ч.2. : Синтаксис : учеб. пособие [Текст] / А. Н. Гвоздев / с прил. Е. С. Скобликовой. – Изд. 5-е, доп. – М. : Книжный дом „Либроком”, 2009. – 352 с. – ISBN 978-5-397-00762-7.

- Груздева 1961: Груздева, С. И. Номинативные предложения в современном русском языке [Текст] / С. И. Груздева // Проблемы языкознания : сб. статей в честь 75-летия акад. И. И. Мещанинова / ред. коллегия : проф. Ю. С. Маслов (отв. ред.) и др. // Ученые записки ЛГУ, № 301. Серия филол. наук. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1961. – С. 37–48.
- Дудик 1999: Дудик, П. С. Из синтаксису простого речення : навч. посібник [Текст] / П. С. Дудик. – Вінниця, 1999. – 298 с.
- Загнітко 2001: Загнітко, А. П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис : монографія [Текст] / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2001. – 662 с.
- Кадомцева 1985: Кадомцева, Л. О. Українська мова. Синтаксис простого речення: навч. пос. для філол. факульт. ун-тів [Текст] / Л. О. Кадомцева. – К. : Вища школа, 1985. – 127 с. – Бібліогр.: с. 125-126. – 4000 пр.
- Казакова 1988: Казакова, А. С. Односоставные субстантивные предложения в современном русском языке [Текст] / А. С. Казакова // Явления переходности в грамматическом строе современного русского языка : межвуз. сб. научных трудов / редкол. : В. В. Бабайцева (отв. ред.) и др. – М., 1988. – С. 42–49.
- Каразина 2007: Каразина, В. И. Современный русский синтаксис: структурная организация простого предложения : учебное пособие [Текст] / В. И. Каразина. – Елец : ЕГУ им. И. А. Бунина, 2007. – 329 с. – Біблогр.: с. 307-328.
- Каранська 1995: Каранська, М. У. Синтаксис сучасної української літературної мови : навч. посібник [Текст] / М. У. Каранська. – К. : Либідь, 1995. – 312 с. – ISBN 5-325-00672-X.
- Кулик 1965: Кулик, Б. М. Курс сучасної української літературної мови : Ч. 2. : Синтаксис : підручн. для факультів мови і л-ри пед. ін.-тів [Текст] / Б. М. Кулик. – 2-е вид., переробл. і доповн. – К. : Рад. школа, 1965. – 283 с.
- Курс сучасної української літературної мови : Синтаксис : Т. II. [Текст] / за ред. Л. А. Булаховського. – К. : Рад. школа, 1951. – 408 с.
- Лекант 1986: Лекант, П. А. Синтаксис простого предложения в современном русском языке : учеб. пособие для филол. спец. пед. ин-тов / П. А. Лекант. – 2-е изд., испр. – М. : Высшая школа, 1986. – 176 с. – Библиогр.: с. 172-173. – 240000 экз.
- Майорова 1984: Майорова, Л. Е. Именительный представления и именительный темы [Текст] / Л. Е. Майорова // Русский язык в школе. – 1984. – № 3. – С. 83–85.
- Мишина 1968: Мишина, К. И. Номинативные предложения : материалы к лекции [Текст] / К. И. Мишина // Современный русский язык : ученые записки МГПИ им. В. И. Ленина № 296 / ред. кол. проф. И. Г. Галанов (отв. ред.) и др. – М., 1968. – С. 129–138.
- Мороз 1997: Мороз, В. Я. Називний уявлення як функціональна і граматична категорія у сучасній українській літературній мові [Текст] : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.01 / Дніпропетровський університет. – Дніпропетровськ, 1997. – 23 с.
- Москаленко 1965: Москаленко, Н. А. Односкладні речення : лекції з курсу сучасної української літературної мови для студентів-заочників [Текст] / Н. А. Москаленко. – Одеса : Вид-во Одеського ун-ту, 1965. – 30 с. – Библиогр.: с. 30. – 1000 пр.
- Пешковский 1934: Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении : Учебное пособие для высш. пед. заведений [Текст] / А. М. Пешковский. – Изд. 4-е. – М. : Государственное учеб.-пед. изд-во, 1934. – 452 с.
- Попов 1959: Попов, А. С. К вопросу о неполных предложениях в современном русском языке [Текст] / А. С. Попов // Филологические науки. – 1959. – № 3. – С. 25–36.
- Попов 1968: Попов, А. С. Развитие номинативных предложений [Текст] / А. С. Попов // Русский язык и советское общество. Морфология и синтаксис современного русского литературного языка : социолого-лингвистическое исследование / под. ред. М. В. Панова. – М. : Наука, 1968. – С. 322–343.
- Попова 1970: Попова, И. А. О „двусоставности” номинативных предложений / И. А. Попова // Исследования по современному русскому языку : сб. статей, посвященный памяти проф. Е. М. Галкиной-Федорук. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1970. – С. 177–181.
- Распопов, Ломов 1984: Распопов, И. П., Ломов, А. М. Основы русской грамматики : морфология и синтаксис : учеб. пособие для филол. спец. ун-тов [Текст] / И. П. Распопов, А. М. Ломов. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1984. – 352 с. – Библиогр.: с.347-348. – 5000 экз.
- Рословец 1973: Рословец, Я. И. Номинативные эмоционально-оценочные предложения в русском языке [Текст] / Я. И. Рословец // Русский язык в школе. – 1973. – № 1. – С. 72–79.
- Руднев 1960: Руднев, А. Г. Синтаксис простого предложения : учебн. пособие для ун-тов и пед. ин-тов [Текст] / А. Г. Руднев. – М., 1960. – 170 с. – Библиогр.: с. 166-168. – 47000 экз.
- Русская граматики 1980: Русская граматики : В 2-х т. [Текст] / редкол. : Н. Ю. Шведова (гл. ред.) и др. – М. : Наука, 1980. – Т. 2. : Синтаксис. – 1980. – 709 с.
- Скаб 2002: Скаб, М. С. Граматики апеляції в українській мові : монографія [Текст] / М. С. Скаб. – Чернівці : Місто, 2002. – 272 с. – Бібліогр.: с. 231-269. – 300 пр. – ISBN 966-7366-78-2.
- Скобликова 1977: Скобликова, Е. С. Односоставные предложения : Цикл лекций по спецкурсу „Описательный синтаксис современного русского языка” [Текст] / Е. С. Скобликова. – Куйбышев : Куйбыш. гос. ун-т, 1977. – 68 с. – 1500 экз.

Слинько, Гуйванюк, Кобилянська 1994: Слинько, І. І., Гуйванюк, Н. В., Кобилянська, М. Ф. Синтаксис сучасної української літературної мови: Проблемні питання : навч. посібник [Текст] / І. І. Слинько. – К. : Вища школа, 1994. – 670 с. – Бібліогр.: с. 659-667. – ISBN 5-11-004250-0.

Сушинська 1998: Сушинська, І. Номінативні речення периферійного типу („називний уявлення”, „лекторський номінатив”) [Текст] / Ірина Сушинська // Функціонально-когнітивні вияви граматичних структур : зб. наук. праць / ред. кол. : А. П. Загнітко (наук. ред.) та ін. – К. : ІЗМН, 1998. – С. 62–67. – Бібліогр.: с. 66-67.

Сушинська 2000: Сушинська, І. М. Структурно-функціональні різновиди номінативних речень у сучасній українській літературній мові [Текст] : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.01 / Дніпропетровський університет. – Дніпропетровськ, 2000. – 20 с.

Украинская грамматика 1986: Украинская грамматика / отв. ред. В. М. Русановский. – К. : Наук. думка, 1986. – 360 с.

Українська мова 2004: Українська мова. Енциклопедія / [редкол.: Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), Зяблюк М. П. та ін.]. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во „Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.

Ульяхина 1968: Ульяхина, З. В. Номинативные предложения в описательных стилях XVII–XVIII вв. [Текст] : автореф. дисс... канд. филол. наук: 660 / Ленингр. гос. ун-т им. А. А. Жданова. – Л., 1968. – 13 с.

Федотова 1962: Федотова, Н. А. Номинативные предложения в современном русском языке : пособие для студентов-заочников гос. ун-тов [Текст] / Н. А. Федотова. – Харьков : Изд-во Харьковского гос. ун-та, 1962. – 52 с. – Библиогр.: с. 46-47. – 350 экз.

Чиркина 1961: Чиркина, И. П. О разграничении номинативных и двусоставных предложений [Текст] / И. П. Чиркина // Русский язык в школе. – 1961. – № 5. – С. 64–68.

Чувакин 1975: Чувакин, А. А. О двух структурах, внешне сходных со структурой номинативного предложения [Текст] / А. А. Чувакин // Вопросы синтаксиса русского языка : сб. Рязанского гос. пед. ин-та / ред. Н. В. Ламзикова. – Рязань, 1975. – С. 5–14.

Шахматов 1925: Шахматов, А. А. Синтаксис русского языка : учение о предложении и о словосочетаниях [Текст] / А. А. Шахматов. – Л., 1925. – Вып. I. – 442 с.

В статтє охарактеризовані існуючі в сучасній українській літературній мові різновиди номінативних синтаксических конструкцій, їх формальні та семантичні особливості, а також принципи класифікації, застосовані українськими та російськими ученими.

Ключевые слова: номинативные (називные) предложения, сфера репрезентации, разновидности номинативных предложений.

Types of nominative syntax constructions existing in the modern Ukrainian literary language, their formal and semantic peculiarities and also principles of classification used by Ukrainian and Russian scientists are characterized in the article.

Keywords: nominative sentences, representation sphere, different types of nominative sentences.

Надійшла до редакції 24 вересня 2010 року.

Наталія Войцехівська

ББК 81.2 (4 Укр) - 9

УДК 811.161.2'367.332

ПРО ОДНУ МОДЕЛЬ РЕЧЕНЬ ФРАЗЕОЛОГІЗОВАНОЇ БУДОВИ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ ЗГОДИ

Стаття продовжує цикл публікацій автора з проблем вираження згоди в українському діалогічному мовленні. Проаналізована одна з моделей висловлення зі значенням згоди — синтаксично нерозкладне речення з інтерпозиційною часткою «так».

Ключові слова: згода, діалог, речення фразеологізованої структури.

Фразеологія кожної мови — це сукупність мовних одиниць (як лексичних, так і синтаксичних), які мають ознаки стійкості, відтворюваності, цілісності та ідіоматичності. Відомо, що українська мова (як й інші слов'янські) володіє інвентарем різного типу речень фразеологізованої структури (далі РФС), що засвідчують численні спроби їхнього дослідження [Брицин 1990; Вихованець 2004; Дудик 1972; Киприянов 1968; Кодухов 1967; Куш 1996; Леута 1994; Личук 2001; Меликян 2001; Опришко 1970; Шведова 1955; Nosowicz 2001; Wierzbicka 1987 та ін.]. Незважаючи на значну увагу дослідників, ряд аспектів ще недостатньо вивчений, зокрема аспект функціонування РФС у мовленні. Серед конструкцій, які, на наш погляд, потребують детального розгляду, — речення, що обслуговують діалог зі значенням згоди (діалог-унісон). Мета цієї статті